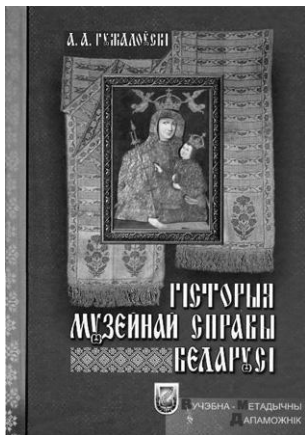

Музейний портрет Білорусі

А. А. Гужалоўскі. *Гісторыя музейнай справы Беларусі : вучэбна-метадычны дапаможнік / А. А. Гужалоўскі. — Мінск : БДУ, 2012. — 303 с. : іл.*

Вивчення історії музейництва є складовою частиною музеології як науки. Аналіз тенденцій становлення та розвитку музейної галузі є предметом першого у Білорусі посібника для студентів Білоруського державного університету (далі — БДУ), Білоруського державного університету культури і мистецтв, Інституту культури Білорусі (Мінськ), які здобувають освіту за спеціальністю 1-230112 "Музейна справа та охорона історико-культурної спадщини (за напрямками)", провідного музеолога, доктора історичних наук, професора кафедри етнології, музеології та історії мистецтв історичного факультету БДУ Олександра Олександровича Гужаловського. Посібник рекомендовано Навчально-методичним об'єднанням вищих навчальних установ з гуманітарної освіти.

Книга складається зі "Вступу", трьох розділів: "Розділ 1. Зародження музейної справи в XI — початку XX ст.", "Розділ 2. Становлення музейної справи в 1917—1941 рр.", "Розділ 3. Розвиток музейної справи у 1944—1991 рр.", "Заключення. Музейна справа на межі XX—XXI ст." та "Літератури". У свою чергу, кожен розділ має підрозділи. Так, перший поділяється на "Приватне збиральництво", "Музеї навчальних закладів", "Музеї наукових товариств"; другий розділ — "Державні музеї БРСР", "Громадські краєзнавчі музеї БРСР", "Музеї Західної Білорусі"; третій — "Краєзнавчі музеї", "Історичні музеї", "Художні, літературні та природничонаукові музеї".

Видання є своєрідним підсумком багаторічних досліджень вченого у сфері музейної справи Білорусі. Посібник базується на попередніх монографічних працях О. Гужаловського [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Вперше в європейській музеології читачі мають змогу отримати цілісне уявлення про майже невідому широкому загалові історію розвитку музейництва на теренах Білорусі. При підготовці видання дослідник опрацював значний масив архівних джерел, які зберігаються в різних установах як у Республіці Білорусь, так і у Литовській Республіці та Російській Федерації. Крім того, були залучені періодичні білоруські видання XIX—XX ст., які висвітлюють різні сторінки музейної справи, а також інша музеографічна література: путівники, каталоги тощо. Принагідно зазначимо, що посібник містить багато ілюстрацій: рідкісні фотографії музейних діячів, картини художників, які дають можливість уявити інтер'єри перших музейних експозицій, факсиміле документів тощо. Дослідник простежив історію створення приватних і державних зібрань та їх подальшу долю.

У передмові автор першим із білоруських учених розмежує завдання музеології та пам'яткознавства як наукових дисциплін (с. 3). Загалом, за О. Гужаловським, музейництво на теренах Білорусі пройшло ряд етапів: 1. Передісторія — давньоруський час — XVIII ст.; 2. Формування та

відкриття перших музеїв — кінець XVIII ст. — перша половина XIX ст.; 3. Друга половина XIX ст. — 30-ті роки XX ст.

Дослідник вважає, що храми Полоцького князівства були своєрідними скарбницями предметів музейного значення. У цьому контексті О. Гужаловський висвітлює роль преподобної Євфросинії Полоцької (1101—1108—1173) та її двоюрідної сестри Звеніслави (у чернецтві — Євпраксія) з організації "скарбниці" у Полоцькому Спасо-Євфросинієвському жіночому монастирі (заснований бл. 1125 р.) (с. 6) [7; 8]. Серед приватних зібрань XVI—XVIII ст. вирізнялися колекції Радзивіллів у Несвізькому замку. Для збереження старожитностей було відведено спеціальне приміщення (так званий скарбец). Перший інвентар зібрання картин датовано 1770 р., а їхній опис зробив білоруський поет та краєзнавець І. Сиракомля у середині XIX ст. (с. 9—12). Докладно розглянуто збиральницьку діяльність магнатського роду Сапегів. Вчений зазначає, що магнати-колекціонери відіграли позитивну роль у справі збереження пам'яток історії та культури Білорусі та надали поштовх до розвитку музейництва (с. 12—14). Перші зібрання природничо-наукових колекцій належать до 70-х рр. XVIII ст. Поміщиця Семятичів Ганна Казимирівна Яблоновська (1728—1800), дочка Казимира Сапеги, генерала артилерії Великого князівства Литовського, створила "натуральний кабінет", який складався з колекцій мінералів, монет, етнографічних матеріалів, а також бібліотеки. Зібрання Г. Яблоновської мало ознаки музею: просвітницька роль, інвентаризація колекцій (задумана, проте не реалізована), видавнича діяльність (с. 16—19). Наприкінці XVIII ст. створюються перші музеї при світських та духовних навчальних закладах. Саме на той період, на думку вченого, припадає зародження освітньо-виховної, соціальної функції музею, яка отримала розвиток у музейництві XIX—XX ст. У першій половині XIX ст. створюються кабінети та освітні колекції у середніх навчальних закладах. Наприкінці першого десятиліття XX ст. відкрито педагогічні музеї при всіх учительських семінаріях. Саме тоді у Білорусі зароджується музейна педагогіка (с. 61).

На межі XVIII—XIX ст. з'являються перші спроби введення колекцій до наукового обігу. Із засновниками білоруської археології, братами-графами Євстафієм Півичем Тишкевичем (1814—1873) та Костянтином Півичем Тишкевичем (1806—1868) О. Гужаловський пов'язує науковий підхід до музейної справи. У палаці в Логойську 1842 р. вони відкрили перший у Білорусі Музей старожитностей. У приміщенні бібліотеки Віленського університету за їхньою ініціативою та науковою концепцією 17 квітня 1856 р. відкрито Віленський музей старожитностей, а при ньому створено Віленську археологічну комісію (с. 22—24).

З іменем Томаша Зана (1796—1855) — вченого-природознавця та громадського діяча, дослідник пов'язує проект створення загальнодоступного національного музею. У 1830 р. Т. Зан підготував працю "Про цілі та способи утримання запропонованого музею в Аренбургу". Фактично ця робота є першою програмою організації музейної мережі на теренах Російської імперії, зокрема території сучасної Білорусі. Він запропонував організувати національний музей на основі мережі регіональних краєзнавчих музеїв і фактично передбачив новий тип — екомузей, який набув популярності у країнах Західної Європи з 70-х рр. XX ст. та в Росії з 1990-х рр. (с. 62—64).

Докладно розглянуто роль інтелігенції у створенні музеїв другої половини XIX — поч. XX ст. Висвітлено

збиральницьку діяльність археолога, етнографа та громадського діяча Івана Луцкевича (1881—1919). Він є одним із засновників Білоруського наукового товариства (1914—1918) (с. 29). Наприкінці XIX ст. формуються зібрання білоруських церковних старожитностей, які існували в губернських містах. Три з них, у Вітебську, Могильові та Вільно, створені археологом та етнографом Євдокимом Романовичем Романовим (1855—1922).

Курси з музеєзнавства почали викладатись із 1911 р. при Вітебському відділенні Московського археологічного товариства (с. 85).

Вперше у білоруській музеології О. Гужаловський докладно розглянув усі складнощі музейного будівництва за Радянської влади, розкрив замовчувані трагічні сторінки, пов'язані з репресіями вчених, музейних співробітників та вивозом колекцій за межі республіки. Зокрема, громадсько-політичний діяч, історик, етнограф, філолог, колекціонер, академік БРСР Вацлав Устинович Ластовський (1883—1937) був розстріляний. На курсах-студіях з краєзнавства при БДУ він читав цикл лекцій "Музеєзнавство та музейне будівництво". Аналогічні курси були введені у педтехнікумах. Вчений детально проаналізував відмінності в організації музейної мережі між Західною Білоруссю, яка входила до 1939 р. до складу Польщі, та БРСР. У Вільно з 1921 р. почав виходити перший часопис із музейництва — "Музейний дзвінчик" ("Музейний щоденник"). Спроби музеєфікації архітектурно-археологічних пам'яток належать до 1937 р., коли за ініціативою співробітника Археологічного музею у Варшаві, доктора З. Дурчевського розпочалися роботи зі створення експозиції *in situ* на території Старого замку XI—XIX ст. у Гродно. Передбачалося створення підземного археологічного музею на місці розкопок (с. 90—272).

На 1991 р. у Білорусі сформовано такі профілі музеїв: краєзнавчі, історичні, художні, літературні, природничо-наукові. У свою чергу, О. Гужаловський поділяє історичні музеї на типи: військово-історичні, історико-революційні, історико-релігійні, етнографічні, археологічні, історико-монографічні, історико-культурні музеї-заповідники. Дослідник аналізує систему охорони культурної спадщини та управління музейною галуззю, яка сформувалась у державі.

У 2001 р. відкрито церковно-археологічний кабінет Мінської духовної академії у Жировичах. "Архітектурно-культурний комплекс резиденції роду Радзивіллів у Несвижі" 2005 р. внесено до Списку пам'яток Всесвітньої спадщини UNESCO. На сучасному етапі О. Гужаловський вважає перспективним розвиток наявних та створення нових типів музеїв: музеїв-заповідників, скансенів, екомuzeїв. Станом на 2012 р. у системі Міністерства культури діяло 153 музеї та 60 їх філіалів. Уперше дослідником подано характеристику білоруських музеїв за межами країни, які існують у Великобританії, Німеччині, Польщі, Росії, США (с. 273—300).

Для українських музеєзнавців цікавими є дані про долю білоруських колекцій, частина яких зберігається в музеях при вищих навчальних закладах України. Зокрема, адмірал П. Чічагов 9 січня 1813 р. віддав розпорядження про

вивіз колекцій Несвизького замку до Москви, а нумізматичного кабінету, що збирався Радзивіллами з XVI ст. (13 тис. одиниць), — до Харківського університету (с. 12). У 1913 р. тодішній власник палацу у Щорсах К. Храптовіч-Буцянов передав бібліотеку Київському університету Св. Володимира (с. 16). Частина гербарію (лікарських рослин), який зібрав французький медик та натураліст, доктор ботаніки та медицини Жан-Емануель Жилібер (1741—1814), що зберігалась із 1781 р. у Віленському медичному колегіумі, у першій половині XIX ст. була передана до Університету Св. Володимира у Києві (с. 48). Відомий український дослідник церковної археології, професор Київської духовної академії М. Петров 1899 р. відвідав Музей Мінського статистичного комітету (с. 77). Вчений Р. Гарашкевич (1892—1962) у 1922—1923 рр. обіймав посаду асистента археологічного кабінету Музею імені Дзедушицьких у Львові (с. 164).

Розглянуте видання О. Гужаловського можна вважати своєрідною музейною енциклопедією Білорусі. Книга становить винятковий інтерес не тільки для студентів — майбутніх музеєзнавців, а й для науковців, широкої громадськості України. Матеріали посібника можна використовувати у спецкурсах з музеєзнавства та пам'яткознавства, що викладаються у вищих навчальних закладах нашої держави.

Список використаної літератури

1. *Грицкевич В. П.* История музеев мира : учебное пособие для студентов исторических факультетов специальности Е 1-230112 "Музейное дело и охрана историко-культурного наследия" / В. П. Грицкевич, А. А. Гужаловский. — Минск : Белорусский гос. ун-т, 2003. — 282 с.
2. *Гужаловский А. А.* История музеев Белоруссии второй половины XVIII — начала XX веков : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Гужаловский Александр Александрович ; НИИ культуры АН СССР и МК РСФСР. — Москва, 1991. — 23 с.
3. *Гужалоўскі А. А.* Народжэнне беларускага музея / А. А. Гужалоўскі. — Мінск : Нац. архіў РБ, 2001. — 106 с.
4. *Гужалоўскі А. А.* Музеі Беларусі (1918—1941) / А. А. Гужалоўскі. — Мінск : Нац. архіў РБ, 2002. — 176 с.
5. *Гужалоўскі А. А.* Станаўленне і развіццё музейнай справы Беларусі (1918—1941 гг.) : аўтарэф. дыс. ... д-ра гіст. навук / Гужалоўскі Аляксандр Аляксандравіч ; Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. — Мінск, 2002. — 30 с.
6. *Гужалоўскі А. А.* Музеі Беларусі (1941—1991) / А. А. Гужалоўскі. — Мінск : Нац. архіў РБ, 2004. — 192 с.
7. *Евфросиния Полоцкая* / авт.-сост. Н. Г. Куцаева. — Минск : ФУ Аинформ, 2007. — 80 с. — (Славное имя. Святые).
8. *Житие* преподобной матери нашей Евфросинии, игумении и княжны Полоцкой. — Полоцк : Полоцкий Спасо-Евфросиниевский монастырь, 2008. — 44 с.

Дмитро Кенін,

кандидат історичних наук, науковий співробітник,
вчений секретар Відділу культурної спадщини
Центру пам'яткознавства НАН України і Українського
товариства охорони пам'яток історії та культури

Надійшла до редакції 5 січня 2015 року